

La Langue de la Revue pour enfants *Mil Dimonis*

(article en catalan)

Miquela Valls

Présidente de l'APLEC, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Mil Dimonis neix i va...

Quan, l'any 2001, per l'intermediari de l'escriptor i periodista nord-català Joan-Lluís Lluís, l'Associació per l'Ensenyament del Català entrà en contacte amb el periodista i editor occità David Grosclaude per mirar de dur a terme la versió catalana d'una revista infantil ja editada en basc, bretó i occità, la resposta fou que sí. Sense cap hesitació, o quasi, car prou teníem consciència a l'APLEC – la finalitat del qual és promoure l'ensenyament del i en català – que, a costat de la poca escola en català, de Catalunya Nord, immersiva total o parcial (és a dir escoles catalanes i fileres bilingües de l'escola pública) mancava un entorn periescolar adequat en llengua i continguts. Una revista per als escolars en català, íntegrament en català i produïda des del mateix territori, s'imposava doncs perquè el lloc era lliure o insatisfactòriament ocupat.

Una revista que vingués en complement, contrapunt o substitut ludoinformatiu de tal publicació dels grups francesos Bayard presse o éditions Milan, però en català. Una revista que eixamplés la immersió lingüística dels nins i nines nord-catalans al temps del lleure, com un *Treize vents* o un *Cavall Fort*, però amb accent del Nord.

La revista, que se diria *Mil Dimonis*, ix d'una estructura cooperativa, Coopelingua, en què bascos, bretons, corsos, occitans i catalans de l'estat francès proposen cadascú en comitè de redacció, articles de producció pròpia i tradueixen els dels altres. Aquesta manera de fer permet d'adequar els continguts als centres d'interès de la mainada, a les esperances de mestres i pares, prenent en compte, ni que sigui subliminalment, una mateixa pertinença dels lectors als marges de l'escola francesa, a costat d'altres àmbits més clarament reivindicats : el nacional, l'europeu, l'universal.

La participació catalana a la redacció de la revista no ha arribat mai tanmateix a l'altura de les legítimes esperances, a falta de personal per dedicar-s'hi de manera professional. Tot i ser periodista d'ofici, Joan-Lluís Lluís que assegurarà la marxa a la primèria, no passà mai de benèvol a *Mil Dimonis*. Igual per al professor de català Pasqual Tirach i el periodista de televisió Sebastià Girard, a qui en Lluís passà el relleu d'una "redacció catalana" sense nom ni sou.

Miquela Valls a été professeur de langue et littérature catalanes à l'université de Perpignan. Elle préside l'APLEC, Association pour l'enseignement du catalan, qui forme des intervenants et organise des cours de catalan dans les écoles de Catalogne Nord. Elle est membre de l'Institut d'Estudis Catalans, l'académie de la langue catalane, dans la section de Philosophie et Sciences sociales

Això fa que l'enfocament nord-català de *Mil Dimonis*, llevat d'uns pocs articles de producció nostra i d'algunes adaptacions al context (nord)-català d'articles bo i fets, de jocs amb mots, ve donada per la llengua a partir d'una activitat de traducció del francès.

Tot traduït...traduït tot

Des de l'inici, en efecte, la feina de cap català de redacció, ha consistit més en repartir els articles del futur número, arribats en francès de l'editorial occitana Vistedit, entre una colla de traductors tant benèvols i amb tan poc lleures com els redactors ja esmentats. Els traductors solen ser mestres i professors (Muriel Tixador, Hermínia Duran, Natàlia Verdaguer, Violeta Tubert), la secretària de l'APLEC i traductora Patrícia Narach, els mateixos caps de redacció a qui pertoca a més de revisar els textos abans transmissió a Vistedit i les maquetes rebudes de Vistedit abans publicació.

De la precarietat d'aquest funcionament, generador d'inevitables presses i negligències, resulta que la llengua de *Mil Dimonis* no ha pas estat sempre el que haguéssim desitjat, aquell model que preteníem oferir als catalanets i catalanetes septentrionals.

Model de llengua, és a dir ?

– Llengua correcta. Un bon català de lèxic ric per suplir la mancança ambiental i les limitacions dels camps escolars.

– Llengua àgil, moderna, familiar quan calia, manejant diversos registres.

– A més, elaborant una mena de llibre blanc, que no en tenia el nom, Lluís i Tirach donaven a l'equip de traductores unes pautes que venien a ser, sense proclamar-ho tampoc l'esbós d'un estàndard rossellonès a posar a l'abast de la mainada d'aquí, de llurs mestres i famílies. Entre altres trets definitoris del dialecte septentrional s'hi recomanava de privilegiar el lèxic propi (*espertinar* per berenar, *nin* per nen) occitanismes ben arrelats inclosos (*belleu*, *a polít*), la morfologia característica : possessius *mon*, *ta* quan calgués, desinència *-i* de 1a persona de present indicatiu, *sem* i *seu* per a les persones 4 i 5 de ser en present indicatiu. Per a la primera persona, en canvi, hom se mantenia al *sóc*, a falta sens dubte de disposar llavors deforma avalada per transcriure el [son] o [sun] generalitzats, i amb el risc, és clar, d'accelerar el procés mortífer de la forma local i els consegüents clivatges entre llengua de l'escola i el que perdura encara de llengua del país. Sobre aquest punt precís almenys s'han tret els dubtes.

Ara bé, tampoc es podia exigir que tots els traductors s'hi pleguessin, per diverses raons de caire històric, psico i socio lingüístic, que tenim la feblesa de creure prou exactes, al cap de qualques decennis d'observacions, reflexions i santa paciència.

Els traductors de *Mil Dimonis*, com uns dos terços aproximadament dels qui usen professionalment el català a Catalunya Nord (o sense fer-ne professió, es beneficien d'una ressò públic), són catalans originaris del Sud, sovint desvinculats del parlar rossellonès, perquè emergits en un temps en què el català ja havia deixat de ser llengua del carrer a fora del medi rural, i doncs marcats més per la llengua familiar que per la llengua local.

Hem pogut observar que es trobaven com presos entre

- d'un band una valoració negativa del parlar local les diferències del qual són titllades d'incorrectes o de barbaritats tretes del francès (actitud més difosa entre la generació anterior, o sigui els pares dels traductors "de reconte" de *Mil Dimonis*)

- d'altre band les ganes de prendre en compte el rossellonès, impossibilitades o ben limitades pel desconeixement o el poc coneixement de la variant i l'absència de recopilació amb vist-i-plau acadèmic. Sense descuidar que "prendre en compte" no és pas usar sinó, com a màxim per algunes de les persones reclutades com a traductores, no rebutjar un rossellonisme produït per altri.

No se pot esperar gaire de qualcú que té aqueixa posició que faci servir per ell(a) mateix(a) una particularitat rossellonesa. I qui li ho retreuria quan la prioritat és agrair-li la feina feta ?

Cap a un mínim septentrional

El 2004, de directora de publicació (de nom) una servidora va passar a fer de "correctora en cap" (de fet). D'ençà s'ha aplicat a corregir faltes recurrents (aqueix accent greu sobre després !) i donar a la llengua una coloració rossellonesa.

Dos principis regeixen l'empresa : la correcció i l'alternativa.

La correcció

No se tracta pas de farcir *Mil Dimonis* dels particularismes de la llengua parlada, fonologia i francesades incloses, com algun escriptor pot prendre la llibertat de fer-ho per raons literàries pròpies.

Per exemple, posem *així* i no "aixís" o "aixins", *llavors* i no "allavores" (llevat potser per fer més expressiva alguna bombolla de còmic, on s'entén bé el context d'oralitat), *saber* i no "sapiguer". Entre l'analògic incorrecte "neixit" i el correcte però estrany "nascut" mirem de restaurar *nat*, *nada* quan la sintaxi s'hi adiu.

Retornem a l'original català perdut : els fills i les filles dels fills o filles són *néts* i *nétes*, mai "petits fills" ni "petites filles" tot i l'ús popular.

No escurcem mai gràficament els esdrúixols (*ànsia* no és mai "ansi" per exemple), ni escrivim assimilacions (com ara *pitit* per petit) : per què fer cessessió ortogràfica per una simple realització fonològica (en vies de desaparició entre els escolars a més) ?. Sols en casos comptats s'ha fet excepció a aquesta regla, per a un parell de formes ben nostrades *adiu* i *xicolata* (i encara aquesta a costat

Tots els rossellonismes de *Mil Dimonis* ja són abonats per l'Institut o –ho esperem– no trigarán a ser-ho ; en tot cas tots resulten d'una decisió raonada i doncs raonable. Per posar *tomata* en lloc de "tomàquet" no cal pas esperar el vist-i-plau, que ja el tenim : el mot consta als millors diccionaris, mentre que per fer servir, algun cop, *votura* confiem amb la força persuasiva de l'ús sobre les autoritats de la nostra llengua.

Alternativa-alternància

La finalitat del plantejament lingüístic de *Mil Dimonis* no ha estat mai de donar a conèixer solament el rossellonès, sinó de fer que, el rossellonès no sigui pas exclòs dels aprenentatges.

Es tracta de compensar un cert dèficit de rossellonès a les classes de català (a falta, fins ara, d'un coneixement suficient dels mestres i a causa d'un encoratjament massa tímid dels inspectors i formadors : totes causes que s'haurien d'esvair tenint a mans un subestàndard oficial).

"Només faltaria, hem dit algun cop, que *cercar* fos exclòs de *Mil Dimonis* en benefici del sol *buscar* !" És que per poc s'hi arriba a aqueixa situació d'exclusió del modisme propi. A *Mil Dimonis* i enjondre.

L'alternativa (*cercar* a més de *buscar*, però i també *mes*, etc) practicada en alternància en un mateix context representa en viu més d'una lliçó muda de lingüística. La més evident és l'enriquiment del vocabulari, l'adquisició de sinònims. La més profitosa potser és de donar com a equivalents en dignitat el "normatiu" i el "rossellonès" (per parlar com la gent), i això fent, de curar una seqüela de l'autoodi: la desvaloració de la modalitat pròpia de català de cara al "català veritable" del Sud o la sobrevaloració de la modalitat pròpia (negatiu compensatori de l'actitud precedent). Com ara, *la tomata*. Tractada com el *tomàquet* i vora seu, *la tomata* rossellonesa demostra als mateixos rossellonesos la validesa de llur llengua. Iho ensenya als altres.

Mostrari de trets bàsics

La llista següent recull els trets més bàsics i més recurrents d'aqueixa pràctica de l'alternativa-alternància a *Mil Dimonis*.

- Lèxic

adobar /*arranjar*

La nostra preferència per *adobar* ve no sols de la ignorància d'*arranjar* en rossellonès, sinó també de l'oportunitat de fer veure que el català septentrional no és pas aquella còpia bàrbara del francès que s'ha arribat a suposar.

darrer, **-a** /*últim*, *-a*

eixir /*sortir*/**sàller**

Les dues paraules marcades com a rosselloneses (una de les quals, ja se sap, no és sols rossellonesa) s'utilitzen amb moderació, sempre que el context les faci entenedores i la forma de conjugació identificables.

de "xocolata" per a no ferir els qui "saben més de lletra").

reeixir/ aconseguir

emplenar /omplir

Mentre *emplenar* és generalment usat en rossellonès espontani, hem constatat el seu quasi bandejament dels ensenyaments. Els nombrosos exercicis on l'alumne ha d'"omplir" el forat tenen força de llei, de cara a *l'emplenar* tot just bo per al bidon de fer veremes de la padrina.

enguany /aquest any

estar-se/viure

llestar/triar/escollir

En aquest cas, cal confessar que es tracta d'una veritable promoció del sol verb tradicional a casa nostra per significar seleccionar una cosa més aviat que una altra. En vies de desaparició, d'incomprensió perquè les escoles l'ignoren i fins els mestres que el poden tenir com a usual, l'han bandejat perquè serien sols a fer-lo servir i no són pas prou segurs de la seua validesa.

Les consignes de jocs permeten bé de fer alternar els tres verbs.

mercès/merci/gràcies

mirar de/ provar de/ intentar de

Més que de defensa d'un rossellonisme es tracta aquí de recordar la paraula catalana genuïna (mirar) de cara al "provar" (de massa bon traduir del francès) i sobretot a l'"intentar" recalcat del castellà.

molt/força/un munt de...

El "molt" és entès, però no genuí. Fins i les velles generacions catalanoparlants l'entenen com a no genuí. El "força" és força usat (a diferència del cat central) i el "un munt de" considerat com a familiar i fins incorrecte, possiblement per similitud amb el francès de poca categoria "un tas de...".

Usar en alternància, sense gaire jerarquia, "molt" i "força" equival a declarar llur equivalència i a escollir-los en funció de criteris eufònics. Escriure "un munt" en registres planers, li dóna un toc de familiaritat, però no l'exclou pas de la correcció.

nin-nina/ nen-nena

Sense descartar del tot la parella central, quan el context ho justifica, es prefereix la nostra en tots els altres casos. Ben usada és clar ! En particular perseguim els nins calcats dels *nens* que voldrien valdre com a mot supragenèric, contra els seny dels nostres avis que sabien dir sempre, ells, *nins* i *nines* quan volien parlar dels *infants* en general, o sigui de la *mainada*.

padrí-padrina/ avi-àvia

partir / marxar

per ara/ de moment

trapar/trobar

L'occitanisme ben arrelat a Catalunya Nord (però no exclusiu).

- Morfologia

A diferència del lèxic, l'estàndard morfològic rossellonès de *Mil Dimonis* és de bon donar tot.

A diferència del lèxic també, per alguns trets definitoris no hi ha hagut quasi alternància, llevat quan el context, els referents d'un diàleg ho justificaven.

A més dels punts ja esmentats en el propòsit introductor, la morfologia específica es limita a un parell o tres de trets.

- La primera persona de present indicatiu en *-i*, reintroduïda en particular en el còmic produït al sud, *Mixets* en lloc de la *-o* original, per mirar de donar-li un toc local, a costat d'altres esmenes lingüístiques imprescindibles per fer-lo simplement comprensible aquí. (No cal recordar aquí el tema del "català light"). Val a dir, per a això, que les refeccions analògiques col·loquials (*caui* per *caic*, *coneixi* per *conec*) no tenen cabuda a *Mil Dimonis*.

S'ha resistit en canvi a estendre aquesta desinència a l'imperfet d'indicatiu i al present de condicional, per ser poca la distància fonològica amb les vocals neutres de l'estàndard central i perquè hi veuríem més aviat una analogia, prou recent, del indicatiu. Aquestes analogies sols s'han pogut admetre en algun diàleg de còmic, donat el registre més familiar i justament per fer entendre, en situació, la marca col·loquial. Ara bé, si des de d'Institut consideren que la *-i* té prou edat per a ser legitimada, clar que s'acatarà la decisió. *Mil Dimonis* no té vocació a alçar banderes cessionistes.

- Per al verb *ser*, després de l'admissió generalitzada de *sem*, *i seu*, ja més amunt esmentada (per a la qual el llibre d'Arrels *Qui sem / qui són els catalans del Nord?* 1992, va ser determinant, demostrant, si ho calgués, la força exemplar de l'ús escrit), la recent acceptació de la grafia *som* per a la primera persona, ja obvia el monopoli de *sóc* i per tant posa la variant septentrional en condicions de fer vida normal (i doncs si cas de morir d'ella mateixa, que és el propi de tot ésser viu).
- El possessiu *llur*, *llurs* a la persona 6, que se diferencia així de la 3. No tenen entrada a *Mil Dimonis* les analogies col·loquials *llura*, *llures*, *el llur*
- Els femenins del possessiu alternen consonant i semivocal, és a dir *meva* i *meua*... Amb el temps s'ha anat inversant la proporció entre forma central i forma septentrional en benefici d'aquesta. Ara bé, cada article de la revista té la seua unitat. L'alternància no es dóna mai en un mateix text.

quelcom/ alguna cosa

Ocasionalment, quan el registre s'hi presta, s'ha provat algun **tenir de**, pres de l'oralitat septentrional.

- Pel al pronom complement, sí que s'aplica l'alternància-alternativa. El registre formal, però no sostingut de la revista ho permet. En això recalca el mateix discurs dels mestres i altres catalanoparlants mínimament lletrats de Catalunya Nord on, en proporcions diverses, l'es alterna amb el *se*, el *nos* amb l'*ens*. Globalment (tendència natural de la llengua ?) el pronom feble guanya la forma plena. El criteri de selecció és més intuïtiu, més eufònic que gramaticalment fundat, tanmateix, la forma plena sona com a més familiar. D'altres escrits catalans van reflectir en llur temps la transició de l'article *lo* a l'article *el*. *Mil Dimonis* s'ho permet pel que fa al pronom complement, a l'espera que se decanti l'ús real.

– Sintaxi aclariments i alternàncies

Els trets propis de sintaxi són, com els altres fets de llengua retinguts a *Mil Dimonis*, rarament exclusius del rossellonès i quasi sempre ja abonats per l'Institut, sobretot si són d'aquells "arcaïsmes" encara vius a casa nostra. A més, encara que no sigui tan còmode com per al lèxic, ens esforcem de practicar l'alternància construcció i central : construcció septentrional. Són objecte de particular atenció :

– L'article personal.

Tal com s'usa sempre en rossellonès espontani : *en, la, l'*. Algun *el* pot venir a identificar la procedència d'algun personatge. S'hi podria renunciar –i potser, si *Mil Dimonis* arriba a perdurar temps convindrà renunciar-hi per anar seguint la llengua– car alguns dels nord-catalans que han recuperat el català hi transporten la ignorància francesa de l'article personal (és a dir que no el fan servir). Per ara, creiem que l'article personal, a més de ser ben idiomàtic, facilita a l'infant la distinció relat-adreça.

– La negació.

En els enunciats negatius, fa de mal renunciar al **pas** tan usual en rossellonès. Ara bé, a fora dels col·loquialismes dels còmics, el *pas* sempre va precedit d'un *no* davant del verb, en alternància amb el *no* sol. La insistència negativa s'expressa algun cop, quan el context ho deix clar, amb : *poc o poc que* en alternància amb *no... gens, no... gota*.

–Per i per a.

Esperant una simplificació oficial del tema, fem per manera que la noció de finalitat/destinació vagi marcada amb *per a*, sense entrar en excepcions. S'evita així l'abús de *per tal de* que els traductors de *Mil Dimonis* privilegien, per treure's el dubte sobre *per i per a*, Reservem *per tal de* (i l'alternativa *septentrional per mor de*) com a connectors insistents.

– L'expressió de l'obligació

El model de llengua que voldria ser *Mil Dimonis* suposa alguna exigència estilística. És doncs tot primer per raons d'agilitat de la llengua que s'ha trencat el monopoli

gnes de jocs en particular alternen "haver de" amb **caldre**, la seua concisió i el seu joc subtil de pronoms datius.

– La restricció

És també l'estil que ha guiat l'ús alternatiu de **sols**, **solament** i fins el rossellonès **fora** (quan el seu sentit no fa dubte), a costat de **només**, forma quasi única dels nostres traductors que segueixen en això la tendència general del català. Entre conservatori de girs amenaçats i foment de l'empobriment lingüístic, una revista per a escolars se té de posicionar.

– la contraposició

Paral·lelament a *però* i *tanmateix*, fem servir algun *per això*, ben emmarcat de cometes perquè s'entengui el sentit adversatiu que li conserva el rossellonès viu.

– la conseqüència

A costat de *doncs*, *per tant*, qualche *això fa que* (alternativa popular del *de manera que*) encapçala alguna frase consecutiva. Va sense dir que *Mil Dimonis* ignora el "per tant" adversatiu, tret erròniament del "pourtant" francès.

– El lloc dels pronoms complements en els sintagmes verbals

Si bé en els escrits del Sud, l'enclisi del pronom, en els sintagmes verbals, és quasi sistemàtica (influència des castellà ?), mirem a *Mil Dimonis* de la fer alternar amb la proclisi (tan correcta com l'enclisi, no cal recordar-ho).

Així fent, no se talla el mainatge (i l'adult que l'acompanya en la lectura) de la pràctica majoritària del català (proclisi) tot mostrant-li una alternativa modèlica d'enclisi, de manera a descartar la inclusió del pronom dins la forma verbal, calcada del francès. Per entendre'ns : *li caldrà explicar això = caldrà explicar-li això*, però mai *caldrà li explicar això*.

– Esmena de seleccions lingüístiques calcades del castellà

* Reintroducció de la preposició *de* en molts casos de règims esdevinguts, de fa poc, exclusivament directes. Com que la llengua central opera com patró a Catalunya Nord, s'ha vist regressar també aquí la preposició, fins a l punt de pensar-se que aquesta és una incorrecció calcada del francès.

Doncs, tant com res no s'hi oposa, *és difícil d'escriure* tindrà a *Mil Dimonis* més ocurrences que *és difícil escriure*.

* Subordinada de temps tant en futur indicatiu (*quan vindrà un altre maig*) com en present de subjuntiu (*quan vingui un altre maig*), sempre per les mateixes raons : no tallar el lectorat de *Mil Dimonis* de la llengua majoritària tot ensenyant-li la validesa d'una alternativa a priori sospitosa perquè aproximada al francès.

– Correcció al Nord de mals usos del Sud importats

Al mal ús atàvic de **ser** i **estar** del català del Nord – que declara "ser malalt" irremediablement – s'afegeixen de fa poc els mals usos de la parella verbal contractats al Sud : els "estar a Perpinyà i... fill de mare" *Mil Dimonis* doncs

de “haver de” com a formulació de l’obligació. Les consi-
vetlla perquè usos com *estar content, cansat...* que
promou no facin pas descuidar els “*ser aquí, ser bo/bé...*”,
ni la diferència entre *ser d’un lloc* i *estar-s’hi*.

– L’expressivitat

En els còmics, hem provat de fer servir un màxim
d’onomatopeies ben catalanes (zau!, xof! Xaf! Nang!)
sense limitar-nos-hi par això : *bub bub i warf* no tenen
perquè excloure’s.

Ara bé, amb el còmic de producció sud-catalana *Els
Mixets* sovint ha calgut adaptar girs i interjeccions
col·loquials al límit de la comprensió per a un lectorat
nord-català.

Posats a fer, ens ha semblat que era el bon lloc per fer
alternar l’*oi* dubitatiu amb el nostre ***fa, fa que sí / fa que
no***, per retornar a ***oi*** l’expressió de l’estranyament i per
assentir de tant en tant amb un ***ò***, un ***ò i tal***, ben marcats
d’expressivitat septentrional, a costat dels més neutres
sí, i tant.

Per a acabar (-ne amb *Mil Dimonis* ?)

S’haurà entès, així ho esperem, que el plantejament
lingüístic de *Mil Dimonis* no es proposa en cap moment
de tallar el seu lector d’una norma unitària, sinó d’enriquir-
lo d’algunes d’aquelles especificitats nord-catalanes que,
en condicions més normals de transmissió i d’enseny-

ment formarien part del bagatge lingüístic de la mainada
que estudia català aquí.

Que els rossellonismes integrats a la revista són dignes
de figurar en un estàndard septentrional, esperem haver-
ne aportat la prova, almenys la prova que tal era la nostra
intenció. Els punts que sembla actualment bàsic de
mantenir podran evolucionar amb la llengua mateixa, però
no podíem, no usant mai cap modisme rossellonès,
deixar creure, per omissió, a la incorrecció general del
nostre dialecte.

Sens dubte, caldria afinar el lloc i la natura dels
rossellonismes a *Mil Dimonis*. Com ara no descuidar mai
que tot Catalunya Nord no comparteix pas tots els trets
que se solen donar com a septentrionals (per exemple el
Vallespir posseeix la parella pronominal *ens/vos* de cara
al *nos:vos* de la plana rossellonesa). Tenir ben present
també que el tema del model lingüístic que tenim per
acabar de resoldre, ja s’ha tractat des de les Illes,
València, l’Alguer, Andorra. S’hi troben exemples i
contraexemples de bon mirar.

Per a això, cal que *Mil Dimonis* continuï pareixent. Per
ara, el seu avenir és tan compromès que els detalls
lingüístics que acabem de presentar poden semblar ben
superfetatoris. Ens entossudim tanmateix a pensar que
fer peus i mànigues per dotar la mainada nord-catalana
d’una revista adequada, significa tant tustar a totes les
portes per en cercar el finançament, com
responsabilitzar-se d’un model de llengua de bon fiar.